

Вивчення поняття «сенса життя» особистості є одним з важливіших завдань, яке постає перед сучасною психологією у зв'язку з тим, що все більше людей звертається за допомогою до психологів, психотерапевтів, відносно питань, пов'язаних з усвідомленням і творенням життєвих сенсів. Виникають не лише питання щодо розкриття сутності сенсу життя як такого, а і відносно форм його побудови особистістю. Соціальне середовище пропонує людині стереотипні конструкти побудови життєвого сенсу. Такі конструкти можуть бути як універсальними, так й індивідуалізованими водночас. Значна кількість таких конфігурацій породжує тривогу, відчуття розгубленості в світі, що змінюється, еволюціонує. Проте, як зазначається у підходах екзистенційної психології, людині не слід

використовувати загальноприйнятний сенс буття, вона має знайти або створити власний сенс, спираючись на свої цінності та переживання. Водночас, людині необхідно розібратися у тому, що саме пропонує їй соціальне середовище, яким чином запропоноване ззовні співвідноситься з її внутрішнім світобаченням. Тому питання щодо розроблення концепції побудови особистістю конструктивного сенсу власного життя, визначення критеріїв його позитивного і негативного переживання є вельми актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Єдину загальнопсихологічну концепцію сенсу, особливостей його природи, форм існування і механізмів функціонування в структурі самосвідомості особистості, її діяльності та міжособистісної комунікації розробляв Д.О. Леонтьєв[5]. Привертає увагу те, що дослідником проаналізовано умови та механізми актуалгенетичного розвитку і критичної перебудови сформованих смислових структур і динамічних змістових систем, ним проведено аналіз щодо формування сенсу життя особистості в онтогенезі, а також визначено механізми її аномального розвитку.

Вивчаючи зв'язок осмисленості життя і особистісних якостей студентів, Р.К. Махмутова дійшла висновку про те, що сенс життя є індивідуальним, унікальним. З цієї точки зору зміст людського життя завжди пов'язується з самореалізацією особистості у соціальному середовищі[2].

На думку О.Г. Асмолова, поняття сенсу може претендувати на роль фундаментального поняття в новій, неklasичній або постмодерністській психології, психології «мінливої особистості в світі, який змінюється»[10].

С.О. Абдулгалімова акцентує увагу на тому, що особистість, яка уникає питання про сенс свого життя, є невротичною і вразливою[11]. Проблема сенсу життя, його пошуку, актуалізується в ранньому юнацькому віці, саме в цей період відбувається становлення ціннісно-сміслової сфери особистості, зокрема її термінальних цінностей.

Мета статті полягає у виявленні особливостей сенсу життя особистості за допомогою методу семантичного диференціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення завдань нашого експериментального дослідження обрано метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда, запропонований ним у 1952 році. Теоретичні основи даного методу розроблено Ч. Осгудом та Дж. Келлі. У сучасній науці метод семантичного диференціалу активно використовувався у дослідженнях А.І. Антонова, Т.М. Дрідзе та ін. [7].

Семантичний диференціал – це спосіб побудови індивідуальних або групових семантичних просторів. Координати об'єкта усемантичному просторі визначаються його оцінками відносно ряду біполярних градуйованих (трьох-, п'яти- і семибальних) шкал.

Д. О. Леонтьєв у статті «Суб'єктивно семантичні підстави щодо оцінки та вибору книг масового попиту» пише: «Відповідно до теорії суб'єктивної семантики (О. Ю. Артем'єва), поряд з образами конкретних людей, речей, ситуацій і абстрактних категорій, що існують в пам'яті або в уяві, упідсвідомості людини зберігаються також їх так звані семантичні коди (далі –СК) –емоційно заряджені сліди, що відображають не сам об'єкт, а його вплив на психіку суб'єкта»[5].

Автори методу СД, запропонували операційний спосіб дослідження емоційної складової сенсу, завдяки якому невербальна інформація може бути отримана вербальними методами. Сам Ч. Осгуд використовував термінологію, дещо відмінну від зазначеної: замість терміну «особистісний сенс», уживав поняття «конотативного значення» змісту, протиставляючи його денотативному[8]. При цьому він вважав, що денотативна сутність слів відображає об'єктивний аспект пізнання, а конотативний зміст – суб'єктивні, індивідуальні цінності. Конотативні ознаки є метафоричними за своєю природою. Вони характеризують особливості сприйняття суб'єкта, а не описують об'єкт оцінки.

Метод семантичного диференціалу, таким чином, дає змогу:

- розкривати конотативні значення, тобто смисли людини, її емоційні переживання;
- оцінювати не значення, як знання про об'єкт, а додаткові конотативні значення, пов'язані з особистісним смислом, соціальними установками, оцінками, стереотипами та іншими слабкоструктурованими та недостатньо усвідомленими формами узагальнення;

- виявляти мотиви різних видів діяльності;
- розкривати афективні компоненти смислів;
- встановлювати ті фактори, які визначають смислову індивідуальну значимість об'єктів для кожної людини;
- знаходити відмінності у сприйнятті людиною різних/однакових об'єктів;
- визначати типи людей, які мають відмінний/схожий комплекс досліджуваних смислів.

О. Ю. Артем'єва у своїх дослідженнях вказує на реальність і значущість семантичних кодів у процесі формування оцінок особистості. На її думку, семантичні коди не пов'язуються із зоровою, слуховою чи іншими сенсорними модальностями; виявити їх можна тільки завдяки шкалам семантичного диференціалу[12].

Семантичний вимір дає змогу визначити ступінь конструктивності сенсу життя. Це підтверджується клінічними спостереженнями І. Ялома про те, що більша частина реалізованого сенсу життя не усвідомлюється людиною і знаходить своє відображення у її відчутті наявності або відсутності сенсу[3].

Слова, які застосовує людина, характеризуючи сенс власного життя, є кодами її внутрішнього семантичного простору. Такі коди можуть співпадати у багатьох людей або розкривати індивідуальні ознаки, розкриваючи природу несвідомих переживань, цінностей, а також визначати конструктивність та наповненість обраного сенсу.

Таким чином, експериментальне дослідження сенсу життя особистості, з використанням методу семантичного диференціалу, проведено нами у шість етапів:

1. *Організаційний* (сформовано експериментальну вибірку, що складає 20 осіб різної статі віком 25–35 років, які у різний час проходили індивідуальну психотерапію).

2. *Асоціативний* (визначено первинний набір дескрипторів, використовуючи метод вільних асоціацій щодо конструкту «сенса життя»).

3. *Синтетичний* (виявлено 28 антонімічних пар прикметників, найбільш уживаних досліджуваними щодо відтворення поняття «сенса життя» особистості).

4. *Оціночний* (за 7-бальною шкалою респондентами здійснено суб'єктивну оцінку дескрипторів, виявлених на попередньому етапі дослідження (див. рис. 1)).

5. *Аналітичний* (розкрито структуру досліджуваного конструкту за допомогою факторного аналізу(див. табл.1)).

6. *Інтерпретаційний* (визначено змістові характеристики одержаних факторів).

1.

Наповнений

3

2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Пустий

||2.

Глибокий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Поверховий

||з.

Усвідомлений

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Несвідомий

||4.

Одинокий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Спільний

||5.

Чуттєвий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Байдужий

||6.

Радісний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Сумний

||7.

Загальноприйнятий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Індивідуальний

8.

Осмислений

3

2

1

0

0

1

2

3

Беззмістовний

9.

Унікальний

3

2

1

0

0

1

2

3

Звичайний

10.

Страшний

3

2

1

0

0

1

2

3

Добрий

11.

Важливий

3

2

1

0

0

1

2

||3

Неважливий

||12.

Сильний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Слабкий

||13.

Надихаючий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Гнітючий

||14.

Діяльний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

||Пасивний

||15.

||Дивовижний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Звичайний

||16.

Всеохоплюючий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

||Бузький

||17.

||Істинний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Помилковий

||18.

Вільний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Залежний

19.

Живий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Мертвий

||20.

Недосяжний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Досяжний

||21.

Цінний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Даремний

||2.

Конструктивний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Руйнуючий

||23.

Підтримуючий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Страшний

||24.

Легкий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Тернистий

||25.

Вагомий

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Незначний

||26.

Втішний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Страждаючий

||27.

Невротичний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Гармонійний

||28.

Душевний

||3

||2

||1

||0

||0

||1

||2

||3

Бездушний

Рис. 1. Бланк для оцінювання досліджуваного конструкту «зміст життя»

Таблиця 1.

Ротаційна матриця компонентів

Дескриптори

Компоненти

1

2

3

4

5

Конструктивний

,839

-,128

,166

,214

Втішний

,818

,192

- ,267

Добрий

,814

-,301

-,133

Страждаючий

-,801

,346

,238

,166

Рад існий

,788

-,384

,102

-,108

,150

Надихаючий

,778

-,103

,420

-,154

Спільний

,776

,248

,171

Одинокий

-,735

,315

Тернистый

-,716

-,124

,315

,300

Істинний

,705

,154

,325

,113

,230

Сильн | ий

,692

-,135

,321

-,129

,163

Вагомий

,688

,260

Гармонійний

,655

,538

,144

-,299

Конструктивний

,650

-,226

,192

Д іяльний

,535

-,191

,316

Сумний

-,527

,474

-,137

-,213

,372

Жив	ий
-----	----

,514

,127

-,344

,434

Осмислений

,509

,433

,217

Вузький

-,451

,175

,197

Звичайний

,382

-,213

-,223

Свідомий

,344

,309

,121

Неважливий

-,133

,879

,160

Нікчемний

-,171

,802

-,161

-,134

Поверховий

,795

,328

Пустий

-,208

,788

,363

-,180

Пасивний

-,298

,772

-,209

-,114

Гнітючий

-,262

,748

,204

,270

Байдужий

,143

,726

-,180

-,150

Бездушний

,687

-,174

-,332

Несвідомий

,176

,676

,291

,321

,141

Даремний

-,191

,657

,440

-,359

Слабкий

,645

-,501

,274

,278

Мертвий

-,157

,605

,251

,376

-,441

Беззмістовний

,572

-,537

,215

,274

Невротичний

,546

-,267

,509

Легкий

,479

,520

,274

Наповнений

,376

,842

Досяжний

,135

,733

-,177

Унікальний

-,124

,728

,382

Глибокий

,164

-,102

,672

,162

,384

Руйнуючий

-,593

,192

,661

,255

-,131

Індивідуальний

-,106

,165

,652

,133

,360

Звичайний

,242

,184

-,598

,272

,163

Вільний

,390

,170

,575

-,546

,167

Дивуючий

,143

-,240

,548

,128

Всеохплюючий

,375

,789

,202

Недосяжний

,346

,753

Залежний

-,180

,338

,708

Помилковий

-,162

,545

,299

,633

-,330

Сплутаний

-,548

,157

,609

Загальноприйнятий

,354

-,158

,396

-,168

Вітчужений

- ,249

- ,294

,751

Важливий

,273

- ,286

,427

,659

Страшний

-,402

,115

,107

,234

,645

Цінний

,451

,472

,616

Душевний

,325

-,112

,347

-,357

,528

В результаті проведеного факторного аналізу було розглянуто факторні навантаження п'яти компонентів.

Кількість визначених факторів обґрунтовано за такими критеріями:

- за критерієм зрозумілості (обрано таку кількість факторів, що дало змогу отримати найбільш зрозумілу факторну структуру);

- за критерієм Кайзера [6] (відкинуто компоненти зі значеннями менше 1,0);

- за тестом «осипу» Кеттелла [9] (встановлено, що найбільш значущими для подальшого аналізу є перші п'ять компонентів (див. рис. 2);

Рис. 2. Графік «осипу»

- за критерієм пояснювальної дисперсії (з'ясовано, що 5 факторів, обумовлюють 67% загальної накопиченої дисперсії, інші визначають лише незначний її процент і можуть бути відхилені (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Загальна пояснювальна дисперсія

Компоненти

Початкові власні значення компонентів

Екстракційні суми квадратних навантажень

Суми квадратних навантажень після ротації

Загалом

Процент дисперсії

Кумулятивний

Загалом

Процент дисперсії

Кумулятивний

Загалом

Процент дисперсії

Кумулятивний

1

15,048

26,871

26,871

15,048

26,871

26,871

12,001

21,430

21,430

2

8,601

15,359

42,230

8,601

15,359

42,230

9,068

16,192

37,622

3

6,276

11,207

53,436

6,276

11,207

53,436

6,958

12,426

50,048

4

4,359

7,784

61,220

4,359

7,784

61,220

5,037

8,994

59,042

5

3,619

6,463

67,683

3,619

6,463

67,683

4,839

8,641

67,683

В ході експериментального дослідження нами визначено і інтерпретовано п'ять основних факторів, що розкривають поняття «сенса життя» особистості.

1-й фактор – **«Побудова конструктивного змісту»**.

Виявляє здатність людини створювати зміст власного життя конструктивно. Семантичними характеристиками конструктивного творення змісту є такі: «спільний», «радісний», «осмислений», «добрий», «надихаючий», «істинний», «конструктивний», «наставницький», «вагомий», «втішний», «гармонійний». У цьому разі зміст життя сприймається особистістю як «позитивний». Причому обернено пропорційну залежність до конструктивного продукування змісту життя складають такі характеристики, як: «самотній», «сумний», «страждаючий». Чим більше людина сприймає власний зміст як ізольований, наповнений стражданням та сумом, тим меншою мірою він буде мати ознаки конструктивності. Важливим для розкриття сутності даного фактору є дихотомії: «втішний – страждаючий», «радісний – сумний», «спільний – самотній».

2-й фактор – **«Побудова деструктивного змісту»**.

Виявляє ознаки сприйняття особистістю змісту життя і його побудови як деструктивного. Ознаками деструктивного переживання сенсу життя є наступні характеристики: «пустий», «поверховий», «несвідомий», «байдужий», «неважливий», «слабкий», «гнітючий», «пасивний», «мертвий», «даремний», «легкий», «нікчемний», «невротичний», «бездушний». Результати дослідження вказують на те, що деструктивності змісту життя надають поверховість, обмеженість його сприйняття, недостатнє усвідомлення особистістю. Крім того, ознаками деструктивності життєвого сенсу стають його неважливість для особистості, що веде до її пасивності, відсутності активності та недостатнього напруження сил, а також до нездатності наповнити життя почуттями. Такий сенс відтворюється, як «мертвий», «невротичний», тобто людина відчуває його «неадекватність», «бездушність», «несуттєвість». Він пригнічує, викликає відчуття слабкості і безвиході («слабкий», «мертвий»), що вказує на недостатність вітальності та переживання людиною внутрішньої пустоти.

3-й фактор – «Індивідуалізація сенсу».

Виявляє властивості особистості щодо ступеня індивідуалізації нею сенсу життя, тобто сенс сприймається як індивідуалізований, притаманний окремій людині, чи, навпаки, загальний, спільний, характерний для багатьох. Ознаками індивідуалізації сенсу життя є: «наповнений», «глибокий», «індивідуальний», «беззмістовний», «унікальний», «звичайний», «дивовижний», «вільний», «досяжний». Результати дослідження вказують на те, що з одного боку, до більшої індивідуалізації сенсу призводить глибина, досяжність, наповненість, унікальність, відчуття подиву та свободи, яке надає життю реалізація змісту. З іншої сторони, недостатньо індивідуалізований сенс життя сприймається, як беззмістовний, звичайний. Виходячи з цього, припускаємо, що створення особистістю конструктивного змісту життя залежить від збільшення його індивідуалізації, а підвищення індивідуалізації є важливим фактором створення конструктивного сенсу життя.

4-й фактор – «Викривлення сенсу».

Фактор розкриває ознаки викривлення сенсу життя особистості. Характеризують викривлення сенсу такі дескриптори: «помилковий», «всеохоплюючий», «залежний», «недосяжний», «сплутаний». Тобто, коли людина сприймає власний сенс, як викривлений, то усвідомлює його як помилковий, залежний, занадто широкий – всеохоплюючий, а тому й недосяжний, такий, який викликає у неї непорозуміння і плутанину. Цей фактор визначає процес усвідомлення особистістю сенсу власного життя і визнання його як викривленого.

5-й фактор – «Переживання сенсу».

Фактор визначає чуттєві характеристики переживання особистістю сенсу власного життя: «відчутний», «страшний», «важливий», «цінний», «душевний». Вагомим у створенні сенсу є його чуттєве переживання людиною, яке персоніфікує її вітальність, відчуття екзистенції. Суттєвою характеристикою цього фактору є позитивне оцінювання сенсу життя, як важливого, цінного, душевного, навіть, якщо цей процес супроводжується переживанням страху. Страх не є перешкодою до реалізації сенсу життя. Як показав аналіз результатів дослідження, важливою ознакою сенсу життя є його чуттєва складова. Таким чином, сенс життя особистості складається не тільки з когнітивних, а і з емоційних підструктур.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, в ході експериментального дослідження нами було виділено п'ять факторів, які відображають сприйняття особистістю власного «сенсу життя». Такими є: «побудова конструктивного змісту»; «побудова деструктивного змісту»; «індивідуалізація сенсу»; «викривлення сенсу»; «переживання сенсу». Встановлено особливості конструктивного та деструктивного сенсу життя особистості. Визначено, що важливим аспектом розвитку змісту життя особистості є його індивідуалізація. Окреслено, що сенс життя пізнається особистістю у чуттєвій та когнітивній формах. Встановлено, що сенс життя особистості може бути викривленим і такі деформації виявляються через семантичні характеристики. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні семантичних особливостей змістової сфери особистості.

Автор: Панфілов Д.А.

Література

1. Франкл В. Воля к смыслу / Пер. с англ. Д. Гурьев, А.Суворова. М.: Апрель-пресс; Эксмо-пресс, 2000. - 386 с.
2. Махмутова Р.К. Психология материнства: теоретические аспекты изучения мотивации

материнского поведения / Вестник Удмуртского Университета. Философия. Психология. Педагогика. Удмуртский государственный университет (Ижевск). Вып.2, 2010. с. 46-55

3. Ялом Ирвин. Экзистенциальная психотерапия. – М.: Класс, 1999. –608 с.
4. Дюран Б., Оделл П. Кластерный анализ. –М.: Статистика, 1977. –128 с.
5. Леонтьев А. А. Психологическая структура значения. — В сб.: Семантическая структура слова. – М.: Смысл, 1971.– с. 7–19.
6. Окунь Я. Факторный анализ. –М.:Статистика, 1974. –200 с.
7. Дридзе Т.М. Семантический уровень как существенная характеристика реципиента // Смысловое восприятие речевого сообщения. – М.: Наука, 1976. – 224 с.
8. Осгуд Ч., Сусидж., Танненбаум П. Приложение методики семантического дифференциала к исследованиям по эстетике и смежным проблемам // Семиотика и искусствометрия. – М.: Мир, 1972. – С. 46–48.
9. Петренко В.Ф. "Многомерное сознание: психосемантическая парадигма". – М.:Новый хронограф, 2010. – 440 с.
10. Асмолов А.Г. Психология личности. М.: МГУ, 1990. – 367 с.
11. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики. М.: Смысл, 1999. – 365 с.

